

Αιζανοί (Αρχαιότητα)

Summary :

Πόλη στη δυτική Φρυγία που βρίσκεται στις όχθες του Πεγκάλα, κοντά στη σύγχρονη πόλη Çandarhisar. Η ελληνοποίησή της τοποθετείται γύρω στον 3ο αι. π.Χ., ενώ στις αρχές του 2ου αι. π.Χ. αποτέλεσε αντικείμενο διαμάχης ανάμεσα στους βασιλείς του Περγάμου και της Βιθυνίας. Από το 133 π.Χ. περνά στον έλεγχο της Ρώμης. Μεγάλη ακμή γνωρίζουν οι Αιζανοί κατά την Αυτοκρατορική περίοδο και κυρίως στα χρόνια του αυτοκράτορα Αδριανού. Τότε ιδρύεται ο μνημειακός ναός αφιερωμένος στο Δία, ενώ η πόλη αποτελεί ένα από τα μέλη του Πανελληνίου. Η πόλη εξωραϊζεται με λαμπρά οδομήματα, από τα οποία ξεχωρίζουν το αρχιτεκτονικό σύνολο του θεάτρου-σταδίου, οι οδοί με τις κιονοστοιχίες και τα συγκροτήματα των θερμών. Ιδιαίτερα σημαντική και κατά τη διάρκεια των Ρωμαϊκών χρόνων υπήρξε η λατρεία της φρυγικής Μητέρας Θεάς, που λατρευόταν στο σπήλαιο Στευνός, κοντά στην αρχαία πόλη.

Other Names

Αζανοί, Αζάνιον, Εζεανοί, Εξουάνους

Historical Region

Φρυγία

1. Θέση - Όνομα

Η αρχαία πόλη των Αιζανών βρίσκεται κοντά στη σύγχρονη πόλη Çandarhisar,¹ περίπου 50 χλμ. νοτιοδυτικά της Κιουτάχειας (Kütahya). Επρόκειτο για πόλη της Επίκτητης Φρυγίας, που αναπτύσσεται στις όχθες του ποταμού Πεγκάλα, σε κεντρική θέση της πεδιάδας Αιζανίτιδος (σύγχρ. Örencik Ovasi).² Λόγιες και νομισματικές πηγές μαρτυρούν ότι η πόλη έφερε επίσης τις ονομασίες Αζανοί, Εξουάνουν, Αζάνιον και Εζεανοί.³

2. Ιστορία

Σύμφωνα με τη μυθολογική παράδοση, η πόλη ιδρύθηκε από τον Αιζάνα (ή Αιζήνα), γιο του Ταντάλου, ενώ κατά τον [Παυσανία](#) οικιστής της ήταν ο ήρωας Αζάνας, γιος του Αρκά και της νύμφης Ερατώ.⁴ Η περιοχή κατοικήθηκε ήδη από την Πρώμη Εποχή του Χαλκού (α' μισό 3ης χιλιετίας π.Χ.), όπως αποδεικνύουν τα αρχαιολογικά ευρήματα.⁵ Κατά τους Ελληνιστικούς χρόνους, πιθανόν γύρω στον 3ο αι. π.Χ., χρονολογείται η ελληνοποίησή της, με τη διείσδυση του ελληνικού πολιτισμού. Στις αρχές του 2ου αι. π.Χ. η περιοχή των Αιζανών αποτέλεσε αντικείμενο διαμάχης ανάμεσα στους βασιλείς [Ευμένη Β΄](#) του [Περγάμου](#) και [Προυσία Α΄](#) της [Βιθυνίας](#). Το 184 π.Χ. καταλαμβάνεται από τον Ευμένη Β΄ και ανήκει πλέον στο βασίλειο του Περγάμου, ενώ το 133 π.Χ. περνά στον έλεγχο της Ρώμης.⁶

Κατά τους Αυτοκρατορικούς χρόνους, ήδη από την εποχή του [Αυγούστου](#), οι πολίτες των Αιζανών καταλαμβάνουν υψηλά αξιώματα και η πόλη αναδεικνύεται σε σημαντικό κέντρο εμπορίου και πολιτισμού και ταυτόχρονα αναπτύσσει στενές σχέσεις με τη Ρώμη.⁷ Επιφανείς πολίτες των Αιζανών διατελούν ασίαρχες και ύπατοι, όπως οι P. Ulpius Appulejus Eurycles και Claudius Stratonikos, γεγονός που πιστοποιεί την ισχύ της πόλης.⁸ Στα χρόνια του [Αδριανού](#) η πόλη ακμάζει, αποκτά ιδιαίτερη πολιτική και οικονομική σημασία και αποτελεί ένα από τα μέλη του Πανελληνίου, την ένωση των ελληνικών πόλεων που ίδρυσε ο φιλέλληνας αυτοκράτορας το 131/132.⁹ Την περίοδο αυτή ιδρύεται και ο μνημειακός ναός του Δία. Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι, παρά το ρωμαϊκό χαρακτήρα, τον εκσυγχρονισμό και την πολυτέλεια που αποκτά η πόλη με την ανέγερση μνημειακών δημόσιων οικοδομημάτων και κοινωφελών εγκαταστάσεων κατά το 2ο αιώνα, διατηρεί στοιχεία της ανατολικής παράδοσης και κληρονομιάς της.¹⁰

Γύρω στα τέλη του 4ου και στις αρχές του 5ου αιώνα, η έντονη οικοδομική δραστηριότητα μαρτυρά νέα περίοδο ακμής, οι Αιζανοί αποτελούν επισκοπική έδρα και ο ναός του Δία μετατρέπεται σε χριστιανική εκκλησία. Κατά το β' μισό του 5ου αιώνα, η πόλη λόγω οικονομικών δυσχερειών παρακμάζει, ενώ η μετέπειτα ιστορία της ακολουθεί εκείνη των μικρασιατικών πόλεων, που καταλήφθηκαν διαδοχικά από Πέρσες, Άραβες και Σελτζούκους.¹¹

Αιζανοί (Αρχαιότητα)

3. Νομίσματα – Θρησκεία

Οι πρώτες νομισματικές κοπές χρονολογούνται το 2ο και 1ο αι. π.Χ., ενώ η πόλη συνέχισε να εκδίδει αργυρά και χάλκινα νομίσματα κατά τους Αυτοκρατορικούς χρόνους.¹² Στα περισσότερα νομίσματα εμφανίζεται το εθνικό ΕΖΕΑΝΙΤΩΝ ή ΑΙΖΑΝΕΙΤΩΝ.

Αρχαιολογικά λείψανα, επιγραφικές, νομισματικές και λόγιες πηγές επιβεβαιώνουν τη λατρεία της Θεάς Μητέρας στο σπήλαιο με την ονομασία Στευνός, καθώς και τη λατρεία του Δία και της Άρτεμης στο κέντρο της πόλης. Επιπλέον, όπως και σε πολλές ελληνικές πόλεις της αυτοκρατορίας, ξεχωριστή σημασία κατείχε η [αυτοκρατορική λατρεία](#). Στην πόλη των Αιζανών μάλιστα μαρτυρείται ότι θεσπίστηκαν και λάμβαναν χώρα αγώνες προς τιμή των Ρωμαίων αυτοκρατόρων, όπως π.χ. τα Σεβαστά Κλαυδιανά προς τιμή του αυτοκράτορα Κλαυδίου λόγω της ευνοϊκής πολιτικής του προς την πόλη.¹³

4. Τοπογραφία – Μνημεία

Ευρωπαίοι περιηγητές επισκέφθηκαν την πόλη κατά το 19ο αιώνα, ενώ οι πρώτες ανασκαφικές έρευνες πραγματοποιήθηκαν από το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο περίπου στα 1920. Το 1970 οι ανασκαφές διεξήχθησαν από το R. Naumann, ενώ από το 1990 το αρχαιολογικό έργο συνεχίζεται υπό την εποπτεία του K. Rheidt.¹⁴

Η πόλη αναπτυσσόταν στις όχθες του ποταμού Πεγκάλα. Ο ρους μάλιστα του ποταμού την χώριζε στα δύο, ενώ τέσσερις γέφυρες, που κατασκευάστηκαν στους Ρωμαϊκούς χρόνους, εξασφάλιζαν την επικοινωνία των δύο τμημάτων. Η κατασκευή μάλιστα μίας από τις γέφυρες χρηματοδοτήθηκε το 157 μ.Χ. από το M. Ulpius Appuleius Eurykles.¹⁵ Στη δυτική όχθη του ποταμού εντοπίστηκαν το [ιερό του Δία](#) και τα περισσότερα δημόσια οικοδομήματα της αρχαίας πόλης, που κατασκευάστηκαν κατά το 2ο αιώνα. Το ιερό του Δία στους Αιζανούς χρονολογείται την εποχή του Αδριανού (117-138). Το ιερό τέμενος οριοθετούσαν στοές. Ο ναός ήταν ιωνικός, ψευδοδίπτερος με 8×15 κίονες, υψωμένος πάνω σε πόδιο και αποτελεί τον καλύτερα σωζόμενο αρχαίο ναό στη Μικρά Ασία. Ο γενικός σχεδιασμός του ακολουθεί τα ελληνιστικά πρότυπα και κυρίως αντλεί μορφολογικά χαρακτηριστικά από την αρχιτεκτονική του διάσημου αρχιτέκτονα της Ελληνιστικής περιόδου [Ερμογένη](#).¹⁶

Μπροστά από το ιερό αναπτυσσόταν η κεντρική αγορά της πόλης, στο εσωτερικό της οποίας βρισκόταν το ηρώο, ένας μικρός ναΐσκος υψωμένος πάνω σε [πόδιο](#).¹⁷ Το συγκρότημα της αγοράς, διαστάσεων 95×95 μ., το οριοθετούσαν δωρικές κιονοστοιχίες και χρονολογείται στα μέσα του 2ου αιώνα.

Στα βόρεια του ιερού του Δία βρισκόταν το [θέατρο](#) της πόλης. Πρόκειται για θέατρο [ρωμαϊκού μικρασιατικού τύπου](#), που οικοδομήθηκε το γ' τέταρτο του 1ου αι. π.Χ., ταυτόχρονα με το στάδιο, με το οποίο αποτελούσε ενιαίο αρχιτεκτονικό σύνολο. Και τα δύο κτήρια, που παρουσιάζουν διάφορες οικοδομικές φάσεις, ολοκληρώθηκαν το 2ο αιώνα, ενώ το στάδιο σταμάτησε να χρησιμοποιείται γύρω στα μέσα του 4ου αιώνα, λόγω της εκτεταμένης λιθαρπαγής των αρχιτεκτονικών μελών του οικοδομήματος.¹⁸ Στα νοτιοδυτικά του θεάτρου βρισκόταν ένα μνημειακό συγκρότημα «λουτρού γυμνασίου», όπου ανάμεσα στους χώρους λούσεως και στην [παλαίστρα](#) αναπτύσσονταν επιμήκεις θολωτές αίθουσες, οι οποίες λειτουργούσαν ως μεταβατικό στάδιο και ζώνη μόνωσης. Το συγκρότημα αυτό χρονολογείται το β' μισό του 2ου αιώνα.¹⁹

Στην ανατολική όχθη του ποταμού πιθανολογείται ότι αναπτύσσονταν τα οικιστικά οικοδομικά τετράγωνα της πόλης.²⁰ Εκεί εντοπίστηκαν και τα αρχιτεκτονικά λείψανα ενός [μάκελλου](#), το οποίο αποτελεί ένα από τα σπάνια παραδείγματα στη Μικρά Ασία του συγκεκριμένου κτηριακού τύπου. Επρόκειτο για ορθογώνιο συγκρότημα που περιελάμβανε υπαίθρια πλατεία με στοές, στο κέντρο της οποίας βρισκόταν η [θόλος](#), που πιθανόν λειτουργούσε ως κρήνη. Το Μάκελλο των Αιζανών χρονολογείται στο 2ο αιώνα, ενώ ιδιαίτερο ιστορικό ενδιαφέρον παρουσιάζει το διάταγμα του Διοκλητιανού (Edictum de pretiis rerum venalium) χαραγμένο στη λατινική γλώσσα σε αρχιτεκτονικά μέλη της θόλου, το οποίο αφορά έναν κανονισμό για τις τιμές των προϊόντων.²¹ Νοτιότερα εντοπίστηκαν τα ερείπια ενός μνημειακού μαρμάρινου [πρόπυλου](#), από όπου διερχόταν ένας ευρύς κεντρικός δρόμος με ιωνικές κιονοστοιχίες και κατεύθυνση προς τα βορειοανατολικά.²² Σύμφωνα με τους

Αιζανοί (Αρχαιότητα)

μελετητές, επρόκειτο για την ιερά οδό που συνδέει το ιερό της Θεάς Μητέρας Στευνένης με το κέντρο της πόλης. Ταφικά μνημεία επιφανών προσώπων της τοπικής ελίτ ανεγέρθηκαν γύρω στα μέσα του 2ου αιώνα κατά μήκος της οδού.²³ Μία ακόμη οδική αρτηρία πλαισιωμένη από πολυτελείς μαρμάρινες στοές, κατασκευασμένες από οικοδομικό υλικό σε δεύτερη χρήση, που ανάγεται στην Ύστερη Αρχαιότητα (γύρω στο 400), αποκαλύφθηκε στο κέντρο της αρχαίας πόλης. Τμήματα του δρόμου έχουν αναστηλωθεί, ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα γλυπτά που βρέθηκαν στο χώρο κατά τη διάρκεια των ανασκαφικών ερευνών. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει το μαρμάρινο άγαλμα ενός Σατύρου, στημένο μπροστά από τη βορειοανατολική στοά της οδού. Πρόκειται για αντίγραφο έργου του πρώιμου 3ου αι. π.Χ., που χρονολογείται την εποχή των Σεβήρων και προέρχεται από το εργαστήριο της πόλης Δοκίμειο.²⁴

Τέλος ένα ακόμα πολυτελές συγκρότημα **θερμών** διακοσμημένο με εξαιρετικά μωσαϊκά, που οικοδομήθηκε τον 3ο αι. μ.Χ., αποκαλύφθηκε στο νοτιοανατολικό τμήμα της πόλης.²⁵

Ο ναός της Άρτεμης, την παρουσία του οποίου μαρτυρούν επιγραφικές και νομισματικές πηγές, αναζητείται στο κέντρο της αρχαίας πόλης. Επρόκειτο για μαρμάρινο οκτάστυλο ναό **ιωνικού ρυθμού**. Σύμφωνα με τις σχεδιαστικές αναπαραστάσεις, που πρότειναν οι μελετητές, στο τριγωνικό αέτωμα του ναού διαμορφωνόταν ένα άνοιγμα, το οποίο θα είχε προφανώς κάποιον λατρευτικό χαρακτήρα, μορφολογικό χαρακτηριστικό που απαντά άλλωστε και στην αρχιτεκτονική του **Αρτεμίσιου** της **Εφέσου** και στο **ναό της Άρτεμης** στη **Μαγνησία του Μαιάνδρου**. Αρχιτεκτονικά μάλιστα μέλη της οδού της Ύστερης Αρχαιότητας θεωρούνται ότι προέρχονται από το ναό της Αρτέμιδος και χρονολογούνται στα μέσα του 1ου αιώνα.²⁶

Σε απόσταση περίπου 2 χλμ. από το κέντρο της αρχαίας πόλης βρισκόταν το ιερό αφιερωμένο στην ανατολική θεότητα Μητέρα Στευνένη,²⁷ η λατρεία της οποίας διατηρήθηκε από τους κατοίκους των Αιζανών στη διάρκεια των Ρωμαϊκών χρόνων. Διαμορφωνόταν σε φυσικό περιβάλλον, το οποίο περιελάμβανε ένα κεντρικό σπήλαιο, που σήμερα έχει καταρρεύσει, ένα ακόμη γειτονικό σπήλαιο καθώς και δύο κυκλικά οικοδομήματα, που χαρακτηρίστηκαν αποθέτες της χθόνιας λατρείας και υψώνονταν πάνω από το κεντρικό σπήλαιο. Με βάση τα αρχαιολογικά ευρήματα επιβεβαιώνεται η χρήση του χώρου ήδη από τον 6ο αι. π.Χ.²⁸

Νεκροπόλεις εντοπίστηκαν στα βόρεια, δυτικά και νοτιοδυτικά της αρχαίας πόλης, όπου βρέθηκαν τμήματα **σαρκοφάγων**, ταφικών θαλάμων και τάφων με μνημειακές προσόψεις και θύρες.²⁹

1. Πολλά σπίτια του Çandarhisar είχαν οικοδομηθεί πάνω στα θεμέλια του οχυρωματικού τείχους της αρχαίας πόλης, ενώ για την ανέγερσή τους χρησιμοποιήθηκε δομικό υλικό των αρχαίων κτισμάτων. Μετά το σεισμό του 1970 το κέντρο της σύγχρονης πόλης μεταφέρθηκε περίπου 2 χλμ. προς τα νοτιοανατολικά. *Brill's New Pauly* I (2002), 55-62, βλ. λ. "Aezani" (K. Rheidt).

2. Ο Πηγκάλας αποτελεί είτε παραπόταμο του Ρυνδάκου είτε την αρχαιότερη ονομασία του τελευταίου. Αναλυτικά για τη θέση των Αιζανών βλ. Naumann, R. – Aulock, H. von, *Der Zeustempel zu Aizanoi. Nach den Ausgrabungen von Daniel Krencker und Martin Schede* (Denkmäler antiker Architektur 12, Berlin 1979), σελ. 1-3.

3. Naumann, R. – Aulock, H. von, *Der Zeustempel zu Aizanoi. Nach den Ausgrabungen von Daniel Krencker und Martin Schede* (Denkmäler antiker Architektur 12, Berlin 1979), σελ. 11.

4. Πανσανίας 8.4.3, 10.32.3. Βλ. Naumann, R. – Aulock, H. von, *Der Zeustempel zu Aizanoi. Nach den Ausgrabungen von Daniel Krencker und Martin Schede* (Denkmäler antiker Architektur 12, Berlin 1979), σελ. 9. Rheidt, K., "Ländlicher Kult und städtische Siedlung: Aizanoi in Phrygien", στο Schwandner, E.L. – Rheidt, K. (επιμ.), *Stadt und Umland. Neue Ergebnisse der archäologischen Bau- und Siedlungsforschung. Bauforschungskolloquium in Berlin vom 7. Bis 10. Mai 1997* (Diskussionen zur Archäologischen Bauforschung 7, Mainz 1999), σελ. 248.

5. Κατά τους Αρχαϊκούς και Κλασικούς χρόνους η ιστορία των Αιζανών συνδέεται άμεσα με τις ιστορικές εξελίξεις στη Φρυγία. Βλ. Rheidt, K., "Römischer Luxus – Anatolisches Erbe. Aizanoi in Phrygien. Entdeckung, Ausgrabung und neue Forschungsergebnisse", *Antike Welt* 28 (1997), σελ. 237.

6. Σύμφωνα με επιγραφικές και λόγιες πηγές, γύρω στο 216 και 213 π.Χ. η Φρυγία Επίκτητος προσαρτάται από τον Άτταλο Α΄ στο βασίλειο του

Αιζανοί (Αρχαιότητα)

- Περγάμου και οι Αιζανοί αποτελούν στρατιωτικό οικισμό. Στις αρχές του 2ου αι. π.Χ., συγκεκριμένα γύρω στο 198/197 π.Χ., περνά στον έλεγχο της Βιθυνίας. Στην ειρήνη της Απάμειας (188 π.Χ.) υποστηρίχθηκαν από τη Ρώμη οι διεκδικήσεις του Περγάμου, με αποτέλεσμα το 183 π.Χ. η περιοχή να ανήκει πλέον στο Περγαμινό βασίλειο. Βλ. Naumann, R. – Aulock, H. von, *Der Zeustempel zu Aizanoi. Nach den Ausgrabungen von Daniel Krencker und Martin Schede* (Denkmäler antiker Architektur 12, Berlin 1979), σελ. 8-9; Jes, K., “Die neue Stadt. Aizanoi in der frühen Kaiserzeit”, στο Berns, C. – Hesberg, H. von – Vandeput, L. – Waelkens, M. (eds), *Patris und Imperium. Kulturelle und politische Identität in der Städten der römischen Provinzen Kleinasien in der frühen Kaiserzeit. Kolloquim Köln, November 1998* (BABesch Beih. 8, Leuven – Paris – Dubley 2002), σελ. 49-59.
7. Η πόλη εξελίσσεται σε σημαντικό κέντρο της Φρυγίας Επίκτητης γύρω στο γ' τέταρτο του 1ου αι. π.Χ. Μέχρι τότε δεν ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα χωριά της περιοχής. Rheidt, K., “Ländlicher Kult und städtische Siedlung: Aizanoi in Phrygien”, στο Schwandner, E.L. – Rheidt, K. (επιμ.), *Stadt und Umland. Neue Ergebnisse der archäologischen Bau- und Siedlungsforschung. Bauforschungskolloquium in Berlin vom 7. Bis 10. Mai 1997* (Diskussionen zur Archäologischen Bauforschung 7, Mainz 1999), σελ. 239.
8. Αναφέρουμε ενδεικτικά τον Π. Ούλπιο Ευρυκλή (P. Ulpius Appulejus Eurycles), που διετέλεσε ασιάρχης, και τον Κλαύδιο Στρατόνικο (Claudius Stratonicos), ύπατο στα χρόνια του αυτοκράτορα Κόμοδο. Naumann, R. – Aulock, H. von (eds), *Der Zeustempel zu Aizanoi. Nach den Ausgrabungen von Daniel Krencker und Martin Schede* (Denkmäler antiker Architektur 12, Berlin 1979), σελ. 9-10.
9. Rheidt, K., “Römischer Luxus – Anatolisches Erbe. Aizanoi in Phrygien. Entdeckung, Ausgrabung und neue Forschungsergebnisse”, *Antike Welt* 28 (1997), σελ. 483.
10. Rheidt, K., “Römischer Luxus – Anatolisches Erbe. Aizanoi in Phrygien. Entdeckung, Ausgrabung und neue Forschungsergebnisse”, *Antike Welt* 28 (1997), σελ. 495.
11. Αναλυτικά για την ιστορία των Αιζανών κατά την Ύστερη Αρχαιότητα και τους Ισλαμικούς χρόνους βλ. Rheidt, K., “Römischer Luxus – Anatolisches Erbe. Aizanoi in Phrygien. Entdeckung, Ausgrabung und neue Forschungsergebnisse”, *Antike Welt* 28 (1997), σελ. 495-498; Niewöhner, P., *Aizanoi, Dokimion und Anatolien. Stadt und Land, Siedlungs- und Steinmetzwesen vom späteren 4. bis ins 6. Jahrhundert n. Chr.* (Archäologische Forschungen 23, Wiesbaden 2007).
12. Σημειώνουμε ότι μεγάλος αριθμός νομισμάτων των Αιζανών βρέθηκαν στις Σάρδεις, γεγονός που αποδεικνύει τη μεταξύ τους οικονομική σχέση. Βλ. Naumann, R. – Aulock, H. von, *Der Zeustempel zu Aizanoi. Nach den Ausgrabungen von Daniel Krencker und Martin Schede* (Denkmäler antiker Architektur 12, Berlin 1979), σελ. 6; Rheidt, K., “Ländlicher Kult und städtische Siedlung: Aizanoi in Phrygien”, στο Schwandner, E.L. – Rheidt, K. (επιμ.), *Stadt und Umland. Neue Ergebnisse der archäologischen Bau- und Siedlungsforschung. Bauforschungskolloquium in Berlin vom 7. Bis 10. Mai 1997* (Diskussionen zur Archäologischen Bauforschung 7, Mainz 1999), σελ. 240; Lang, G., *Klassische Antike Stätten Anatoliens* (Norderstedt 2003), σελ. 42-45. Σύμφωνα πάντως με τον Jes, οι πρώτες αυτόνομες νομισματικές κοπές που φέρουν το εθνικό Εξεαντιών χρονολογούνται μετά το 25/24 π.Χ. Βλ. Jes, K., “Die neue Stadt. Aizanoi in der frühen Kaiserzeit”, στο Berns, C. – Hesberg, H. von – Vandeput, L. – Waelkens, M. (eds), *Patris und Imperium. Kulturelle und politische Identität in der Städten der römischen Provinzen Kleinasien in der frühen Kaiserzeit. Kolloquim Köln, November 1998* (BABesch Beih. 8, Leuven – Paris – Dubley 2002), σελ. 50-51.
13. Jes, K., “Die neue Stadt. Aizanoi in der frühen Kaiserzeit”, στο Berns, C. – Hesberg, H. von – Vandeput, L. – Waelkens, M. (eds), *Patris und Imperium. Kulturelle und politische Identität in der Städten der römischen Provinzen Kleinasien in der frühen Kaiserzeit. Kolloquim Köln, November 1998* (BABesch Beih. 8, Leuven – Paris – Dubley 2002), σελ. 53-57.
14. Για την ιστορία της έρευνας στους Αιζανούς βλ. Rheidt, K., “Römischer Luxus – Anatolisches Erbe. Aizanoi in Phrygien. Entdeckung, Ausgrabung und neue Forschungsergebnisse”, *Antike Welt* 28 (1997), σελ. 479-482; *Brill's New Pauly* I (2002), 55-62, βλ. λ. “Aezani” (K. Rheidt); Naumann, R. – Aulock, H. von, *Der Zeustempel zu Aizanoi. Nach den Ausgrabungen von Daniel Krencker und Martin Schede* (Denkmäler antiker Architektur 12, Berlin 1979), σελ. 3-7; Rheidt, K., “Aizanoi” στο Radt, W. (επιμ.), *Stadtgrabungen und Stadtforschung im westlichen Kleinasien. Geplantes und Erreichtes. Interantationales Symposion 6./7. August 2004 in Bergama (Türkei)* (Byzas 3, Istanbul 2006), σελ. 5-9.
15. Η γέφυρα 1 καταστράφηκε κατά την Ύστερη Αρχαιότητα, ενώ μόνο τα ερείπια διατηρούνται και από τη γέφυρα 3. Αντίθετα οι γέφυρες 2 και 4 χρησιμοποιούνται μέχρι σήμερα. Η κατασκευή της 4 γνωρίζουμε ότι χρηματοδοτήθηκε το 157 μ.Χ. από τον Μ. Ulpius Appuleius Eurykles και αφιερώθηκε στους αυτοκράτορες Αντονίνιο Πίο και Αδριανό, καθώς και στους ελευσίνιους θεούς, την Αθηνά Πολιάδα, τον Ποσειδώνα και την Αμφιτρίτη. Αναλυτικά για την κατασκευή των γεφυρών βλ. Rheidt, K., “Römischer Luxus β Anatolisches Erbe. Aizanoi in Phrygien – Entdeckung, Ausgrabung und neue Forschungsergebnisse”, *Antike Welt* 28 (1997), σελ. 483.
16. Σύμφωνα με τον ανασκαφέα, ο υπόγειος χώρος του ναού ήταν αφιερωμένος στη λατρεία της Κυβέλης ή της Μητέρας Στευνένης, άποψη η οποία έχει αμφισβητηθεί. Βλ. Rheidt, K., “Römischer Luxus – Anatolisches Erbe. Aizanoi in Phrygien. Entdeckung, Ausgrabung und neue Forschungsergebnisse”, *Antike Welt* 28 (1997), σελ. 493. Αναλυτικά για το ιερό και το ναό του Δία στους Αιζανούς βλ. Laffi, U., “I terreni del tempio di

Αιζανοί (Αρχαιότητα)

Zeus ad Aizanoi”, *Athenaeum* 49 (1971), σελ. 3-53· Naumann, R., “Zeustempel und Kybeleheiligtum in Aizanoi”, *Anadolu arařtırmaları* 10 (1986), σελ. 503-509· Naumann, R. – Aulock, H. von, *Der Zeustempel zu Aizanoi. Nach den Ausgrabungen von Daniel Krencker und Martin Schede* (Denkmäler antiker Architektur 12, Berlin 1979)· Schede, M., “Untersuchungen am Tempel im Aezani”, *Archäologisches Institut des Deutschen Reiches. Bericht über die Hundertjahrfeier, 21-25 April 1929* (Berlin 1930), σελ. 227-231· Weber, H., “Der Zeus-Tempel von Aezani-ein panhellenisches Heiligtum der Kaiserzeit”, *AM* 84 (1969), σελ. 182-201. Επίσης αναφορικά με προγενέστερες εγκαταστάσεις στη θέση του ιερού βλ. Rheidt, K., “Ländlicher Kult und städtische Siedlung: Aizanoi in Phrygien”, στο Schwandner, E.L. – Rheidt, K. (επιμ.), *Stadt und Umland. Neue Ergebnisse der archäologischen Bau- und Siedlungsforschung. Bauforschungskolloquium in Berlin vom 7. Bis 10. Mai 1997* (Diskussionen zur Archäologischen Bauforschung 7, Mainz 1999), σελ. 242 κ.ε.

17. Το ηρώο βρισκόταν κοντά στην όχθη του ποταμού και όχι στο κέντρο της πλατείας της αγοράς. Αναλυτικά για το ηρώο βλ. Naumann, R., “Das Heroon auf der Agora in Aezani”, *IstMit* 23/24 (1973-1974), σελ. 183-195.

18. Η κατασκευή του σταδίου ολοκληρώθηκε το β' μισό του 2ου αιώνα. Οι μακριές πλευρές του σταδίου παρουσιάζουν ελλειπτική διάταξη, όπως άλλωστε τα περισσότερα ελληνικά στάδια της Ρωμαϊκής περιόδου. Βλ. Rohn, C., “Die Arbeiten am Theater-Stadion-Komplex von Aizanoi”, *AA* (2001), σελ. 303-317.

19. Yegul, F., *Bath and bathing in Classical Antiquity* (Massachusetts 1992), σελ. 284· Nielsen, I., *Thermae et Balnea* (Aarhus 1990), σελ. 36, εκ. 29.

20. Λείψανα οικιών και εργαστηρίων της προρομαϊκής πόλης εντοπίστηκαν επίσης στην περιοχή της ανατολικής όχθης. Αυτό το τμήμα της πόλης διατηρήθηκε μέχρι την Πρώιμη Αυτοκρατορική περίοδο και καταστράφηκε πιθανόν λόγω της ανόδου της στάθμης του ποταμού γύρω στο α' μισό του 1ου αι. μ.Χ. Βλ. Rheidt, K., “Ländlicher Kult und städtische Siedlung: Aizanoi in Phrygien”, στο Schwandner, E.L. – Rheidt, K. (επιμ.), *Stadt und Umland. Neue Ergebnisse der archäologischen Bau- und Siedlungsforschung. Bauforschungskolloquium in Berlin vom 7. Bis 10. Mai 1997* (Diskussionen zur Archäologischen Bauforschung 7, Mainz 1999), σελ. 242.

21. Naumann, R. – Naumann, F., *Der Rundbau in Aezani. Mit dem Preisedikt des Diokletian und das Gebäude mit dem Edikt in Stratonikeia*, *IstMitt, Beiheft* 10 (Tübingen 1973).

22. *Brill's New Pauly* I (2002), 55-62, βλ. λ. “Aezani” (K. Rheidt).

23. Βλ. Rheidt, K., “Römischer Luxus – Anatolisches Erbe. Aizanoi in Phrygien. Entdeckung, Ausgrabung und neue Forschungsergebnisse”, *Antike Welt* 28 (1997), σελ. 488-491.

24. Το άγαλμα του Σατύρου, το οποίο βρίσκεται σήμερα στο Μουσείο της Κιουτάχειας, θεωρείται ότι κοσμούσε αρχικά τους χώρους θερμών ή κάποιας ιδιωτικής έπαυλης. Βλ. Rheidt, K., “Römischer Luxus – Anatolisches Erbe. Aizanoi in Phrygien. Entdeckung, Ausgrabung und neue Forschungsergebnisse”, *Antike Welt* 28 (1997), σελ. 489-490.

25. Πρόκειται πιθανόν για λουτρό δακτυλιόσχημου τύπου σύμφωνα με την I. Nielsen, στα οποία οι επιμέρους χώροι διευθετούνταν κατά τέτοιο τρόπο ώστε οι λουόμενοι αναγκάζονταν σε μια υποχρεωτική πορεία από το frigidarium στο caldarium. Βλ. Nielsen, I., *Thermae et Balnea* (Aarhus 1990), σελ. 36, εκ. 221.

26. Αναλυτικά για το Αρτεμίσιο των Αιζανών, η αρχιτεκτονική του οποίου ακολουθούσε περγαμηνά πρότυπα, βλ. Rheidt, K., “Römischer Luxus – Anatolisches Erbe. Aizanoi in Phrygien. Entdeckung, Ausgrabung und neue Forschungsergebnisse”, *Antike Welt* 28 (1997), σελ. 491· Rheidt, K. – Rheidt, K., “Ländlicher Kult und städtische Siedlung. Aizanoi in Phrygien”, στο Schwandner, E.L. – Rheidt, K. (επιμ.), *Stadt und Umland. Neue Ergebnisse der archäologischen Bau- und Siedlungsforschung. Bauforschungskolloquium in Berlin vom 7. Bis 10. Mai 1997* (Diskussionen zur Archäologischen Bauforschung 7, Mainz 1999), σελ. 244-245, σημ. 39· Niewöhner, P., “Aizanoi, Dokimion und Anatolien. Stadt und Land, Siedlungs- und Steinmetzwesen vom späteren 4. bis ins 6. Jahrhundert n. Chr. (Wiesbaden 2007), σελ. 70· Jes, K., “Die neue Stadt. Aizanoi in der frühen Kaiserzeit”, στο Berns, C. – Hesberg, H. von – Vandeput, L. – Waelkens, M. (eds), *Patris und Imperium. Kulturelle und politische Identität in der Städten der römischen Provinzen Kleinasien in der frühen Kaiserzeit. Kolloquium Köln, November 1998* (BABesch Beih. 8, Leuven – Paris – Dübley 2002), σελ. 52, εκ. 5.

27. *RE* (1929), στήλες 2.467-2.468, βλ. λ. “Steunene” (Heichelheim). Σύμφωνα με τον Jes, το ιερό ήταν αφιερωμένο στην Κυβέλη, που εδώ λατρευόταν ως Μητέρα Στευνένη, και υπήρχε ήδη από τους Προελληνιστικούς χρόνους. Jes, K., “Die neue Stadt. Aizanoi in der frühen Kaiserzeit”, στο Berns, C. – Hesberg, H. von – Vandeput, L. – Waelkens, M. (eds), *Patris und Imperium. Kulturelle und politische Identität in der Städten der römischen Provinzen Kleinasien in der frühen Kaiserzeit. Kolloquium Köln, November 1998* (BABesch Beih. 8, Leuven – Paris – Dübley 2002), σελ. 50.

28. Το ιερό εντοπίστηκε το 1898 από τον J.G.C. Anderson και ερευνήθηκε στα 1909 από τον T. Wiegand. Βλ. Naumann, R., “Das Heiligtum der Meter Steunene bei Aezani”, *IstMitt* 17 (1967), σελ. 218-247· Rheidt, K., “Römischer Luxus – Anatolisches Erbe. Aizanoi in Phrygien. Entdeckung, Ausgrabung

Αιζανοί (Αρχαιότητα)

und neue Forschungsergebnisse”, *Antike Welt* 28 (1997), σελ. 485 κ.ε.· Rheidt, K., “Ländlicher Kult und städtische Siedlung: Aizanoi in Phrygien”, στο Schwandner, E.L. – Rheidt, K. (επιμ.), *Stadt und Umland. Neue Ergebnisse der archäologischen Bau- und Siedlungsforschung. Bauforschungskolloquium in Berlin vom 7. Bis 10. Mai 1997* (Diskussionen zur Archäologischen Bauforschung 7, Mainz 1999), σελ. 240-242· Jes, K., “Die neue Stadt. Aizanoi in der frühen Kaiserzeit”, στο Berns, C. – Hesberg, H. von – Vandeput, L. – Waelkens, M. (eds), *Patris und Imperium. Kulturelle und politische Identität in der Städten der römischen Provinzen Kleinasien in der frühen Kaiserzeit. Kolloquium Köln, November 1998* (BABesch Beih. 8, Leuven – Paris – Dubley 2002), σελ. 55.

29. Για τον τύπο αυτό των τάφων με τις μνημειακές θύρες χρησιμοποιείται στη βιβλιογραφία ο όρος «Türgrabsteine», βλ. Jes, K., “Gebaute Türgrabsteine in Aizanoi”, *IstMitt* 47 (1997), σελ. 231-250· Jes, K., “Türgrabsteine in Aizanoi II Fassadenmonumente mit Steintür”, *IstMitt* 51 (2001), σελ. 279-318.

Bibliography :

	Naumann R., Naumann F. , <i>Der Rundbau in Aezani: mit dem Preisedikt des Diokletian und das Gebäude mit dem Edikt in Stratonikeia</i> , Tübingen 1973, <i>IstMitt</i> , Beiheft 10
	Lang G.J. , <i>Klassische Antike Stätten Anatoliens I: Abonuteichos-Laranda</i> , Norderstedt 2003
	Naumann R. , "Das Heiligtum der Meter Steunene bei Aezani", <i>IstMitt</i> 17, 17, 1967
	Naumann R. , "Aizanoi. Bericht Über die Ausgrabungen und Untersuchungen 1979 und 1980", <i>AA</i> , 1982, 345-382
	Naumann R. , "Ein römischer Brunnen in Aizanoi", <i>Boreas</i> , 6, 1983, 162-167
	Naumann R. , "Ausgrabungen in Aizanoi", <i>Bericht Über die 33. Tagung für Ausgrabungswissenschaft und Bauforschung vom 30. Mai bis 3. Juni 1984 in Trier</i> , Karlsruhe 1986, 10-12
	Rheidt K. , "Römischer Luxus - Anatolisches Erbe. Aizanoi in Phrygien. Entdeckung, Ausgrabung und neue Forschungsergebnisse", <i>AntW</i> , 28, 1997, 479-499
	Rheidt K. , "Aezani", <i>Brill's New Pauly I</i> , Brill – Leiden – Boston 2002, 55-62
	Aulock H. von, Naumann R. , <i>Der Zeustempel zu Aizanoi. Nach den Ausgrabungen von Daniel Krencker und Martin Schede</i> , Berlin 1979, <i>Denkmäler antiker Architektur</i> 12
	Rohn C. , "Die Arbeiten am Theater-Stadion-Komplex von Aizanoi", <i>AA</i> , 2001, 303-317
	Jes K. , "Gebaute Türgrabsteine in Aizanoi", <i>IstMitt</i> 47, 47, 1997, 231-250
	Rheidt K. , "Ländlicher Kult und städtische Siedlung: Aizanoi in Phrygien", Schwandner, E.L. – Rheidt, K. (eds), <i>Stadt und Umland. Neue Ergebnisse der archäologischen Bau- und Siedlungsforschung. Bauforschungskolloquium in Berlin vom 7. Bis 10. Mai 1997</i> , Mainz 1999, Diskussionen zur Archäologischen Bauforschung 7, 237-253
	Rheidt K. , "Aizanoi", Radt, W. (ed.), <i>Stadtgrabungen und Stadtforschung in westliche Kleinasien. Geplantes und Erreichtes. Internationales Symposium 6./7. August 2004 in Bergama (Turkei)</i> , Istanbul 2006, <i>Byzas</i> 3, 5-9
	Niewöhner P. , <i>Aizanoi, Dokimion und Anatolien. Stadt und Land, Siedlungs- und Steinmetzwesen vom späteren 4. bis ins 6. Jahrhundert n. Chr.</i> , Wiesbaden 2007, <i>Archäologische Forschungen</i> 23

Αιζανοί (Αρχαιότητα)

Jes K., "Die neue Stadt. Aizanoi in der frühen Kaiserzeit", Berns, C. – Hesberg, H. von – Vandeput, L. – Waelkens, M., *Patris und Imperium. Kulturelle und politische Identität in der Städten der römischen Provinzen Kleinasiens in der frühen Kaiserzeit. Kolloquium Köln, November 1998*, Leuven – Paris – Dubley 2002, BABesch Beih. 8, 49-62

Webliography :

	Aizanoi
	http://www.dainst.org/index_638_en.html
	Aizanoi
	http://www.archaeology-classic.com/turkey/aizanoi.html
	Aizanoi
	http://www.dainst.org/medien/de/istanbul2008_dt_1.pdf
	Aizanoi - Temple of Zeus
	http://www.sitesandphotos.com/catalog.php?pricing_type=&actions=&parent=237570&images_per_page=60&CurrentPage=0
	Aizanoi pictures - in the Havdarhisar village
	http://www.pbase.com/dosseman/aizanoi&page=2
	Aizanoi, Turkey
	http://www.sailturkey.com/panoramas/aizanoi/index.html

Glossary :

	θέρμες, οι
	Μεγάλα συγκροτήματα λουτρών της Ρωμαϊκής περιόδου. Διαθέτουν τους τρεις κύριους χώρους λούσεως, τον ψυχρό (frigidarium), το χλιαρό (tepidarium) και το θερμό (caldarium), και πλήθος άλλων βοηθητικών δωματίων. Αποτελούν ταυτόχρονα χώρο συγκεντρώσεων και συχνά συνδυάζονται με κτήρια φυσικής αγωγής (γυμνάσια, παλαίστρες). Ο όρος στη συνέχεια αφορούσε λουτρά γενικώς ή και αμιγώς θερμά (ιαματικά) λουτρά εγκατεστημένα σε φυσικές πηγές, αλλά και τις ίδιες τις φυσικές θερμές πηγές.
	θόλος, η
	Κυκλικό οικοδόμημα με ημισφαιρική ή κωνική στέγη.
	παλαίστρα, η
	Τμήμα του ελληνικού γυμνασίου ή ανεξάρτητο αρχιτεκτόνημα. Ήταν ο χώρος όπου ασκούνταν οι αθλητές στην πάλη. Αποτελούνταν από μία ορθογώνια αυλή η οποία περιβαλλόταν από αίθουσες ποικίλων χρήσεων για τους αθλητές, όπως αποδυτήρια, αίθουσες άθλησης, λουτρά και εξέδρες για τις ομιλίες.
	πόδιο, το
	Χτιστό βάθρο οικοδομήματος.
	πρόπυλο, το
	Μνημειακή αρχιτεκτονική διαμόρφωση στην είσοδο ενός ιερού ή ενός οικοδομικού συγκροτήματος.
	ρωμαϊκού-μικρασιατικού τύπου θέατρο, το
	Το θεατρικό οικοδόμημα όπως αυτό διαμορφώθηκε κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο στο μικρασιατικό χώρο. Αποτελεί συνδυασμό του ελληνικού και του ρωμαϊκού τύπου με κοίλο μεγαλύτερο του ημικυκλίου και μνημειώδη σκηνή πολλών ορόφων, η οποία συχνά εφάπτεται στα άκρα του πετάλου των κερκίδων και κλείνει το οικοδόμημα.